

मदन मोहन - भाग १

मदन मोहन म्हटले की एक उत्कृष्ट संगीतकार याखेरीज कुठलाही विचार मनात येत नाही. परंतु मदन मोहन एक गायक होता, खेळ जगताचा चांगला जाणकार आणि प्रेमी होता, लोकांना मेजवान्या देणारा लाजवाब यजमान होता, अप्रतिम स्वैपाक करून खिलवणारा होता आणि खाण्याच्या बाबतीतही दर्दी होता. तो गमत्याही होता. केव्हां केव्हां हातात चिमटा घेऊन आपला सहयोगी गीतकार राजा मेहदी अलीखान यास दरडावणीच्या सुरात तो सांगत असे की संध्याकाळपर्यंत जर तू मला एक सुंदर गाणे लिहून दिले नाहीस तर मी नक्कीच या चिमट्याचा वापर करीन. राजा मेहदी अलीखान त्याला चेष्टेत 'चिमटा मार खान' असे संबोधित असे. एक मात्र खरे आहे की या चिमट्याच्या भितीमुळे किंवा इतर कशामुळे ठाऊक नाही, पण या गीतकाराने त्याला एक सो एक अविस्मरणीय गीते लिहून दिली. पुढील गाणीच पहा ना -- 'वो देखो जलाकर किसीका' (लता - 'अनपढ'), 'मै निगाहे तेरे चेहेरेसे' (रफी - 'आपकी परछाईयाँ'), 'शोख नजरकी बिजलियाँ' (आशा - 'वो कौन थी') आणि 'मेरी याद मे तुम ना' (तलत - 'मदहोश').

मदन मोहनच्या संगीताबद्दल लोक नेहमीच प्रशंसेने भारावून आणि अदबीने बोलतात. हिंदी चित्रपट सृष्टीतील लताच्या रौप्यमहोत्सवी पदार्पणात एच्. एम्. व्ही. कंपनीने तिच्या आवडीच्या निवडक दहा गाण्यांची एक ध्वनिमुद्रिका प्रदर्शित केली होती. तिने आपल्या आवडीची दहा गाणी दिली. परंतु तिने एकाच संगीतकाराची दोन गाणी दिली आणि तो संगीतकार म्हणजे साक्षात् मदन मोहन होय! मदन मोहनची तिने निवडलेली दोन गणी म्हणजे 'बैरन नींद ना आये' ('चाचा झिंदाबाद') आणि 'लग जा गले से' ('वो कौन थी') ही होत. तिने अनिल विश्वास आणि नौशाद यांच्या गाण्यांचा मात्र समावेश केला नाही. त्यादिवशी रंगभवनमध्ये रंगमंचावर लताला ती ध्वनिमुद्रिका ज्यानी सादर केली त्या निष्णात संगीततज्ञाचे म्हणजे एस्. डी. बर्मन यांचेही गाणे त्यामध्ये नाही. या ध्वनिमुद्रिकेमध्ये समाविष्ट असलेल्या आणि नसलेल्याही संगीतकारांपेक्षा मदन मोहन दुपटीने

गुणवान होता असे तर लताला सुचवायचे नसेल? अशा रितीने सन्मानित होणे मदन मोहनला नक्कीच भावले असेल!

एकदा रेडिओवरील एका मुलाखतीमध्ये लताने अमीन सयानी यांना असे सांगितले की गुलाम हैदर यांच्या 'शहीद' मधील एक द्वंद्वगीत गायल्यापासून ती आणि मदन 'राखीबंधन' पाळू लागले. खरे तर पुढे ते गाणे चित्रपटात घेतलेच नाही. परंतु बंधु-भगिनी प्रेमाच्या शब्दांची गुंफण असलेले ते गाणे त्यांच्या मनात इतके ठसले की खऱ्या आयुष्यातही त्यांनी ते नाते जपले. ह्या दोघांनी आपल्यासाठी पेश केलेल्या सुरेल सुमधुर गाण्यांचे वर्णन तरी किती करावे! ओ. पी. नय्यर एकदा म्हणाले देखील की लताचा सुरेल आवाज आणि मदन मोहन यांची अप्रतिम संगीत रचना जणू एकमेकांसाठीच निर्माण झाली असावी! ह्याच संदर्भत बोलायचे झाले तर राजा मेहदी अली खान आणि मदन मोहन तसेच राजेन्द्र किशन आणि मदन मोहन ह्या जोड्यादेखील दैव योगच म्हणावा लागेल. ह्याचे कारण म्हणजे ह्या दोघां जाणकार गीतकारांनी काही अप्रतिम गीते खास करून गझला मदन मोहनसाठी लिहिल्या. गझलांच्या बाबतीत म्हणाल तर मदन मोहन अक्वल क्रमांकाचा, लीलया चाली देणारा संगीतकार होता.

बेगम अख्तर त्याच्याबद्दल हे जाणूनच होती कारण ती त्याला लखनौच्या 'ऑल इंडिया रेडिओ' पासूनच ओळखत होती. तिच्या माहितीनुसार तो तिकडे एकतर तानपुरा जुळवत किंवा हार्मोनियम वाजवत बसलेला असायचा. तिने नंतर त्याच्यासाठी चित्रपटांतूनहि गाणी गायली होती. पण आपल्याला तो अजून जास्त काम देत नाही म्हणून ती रूसलेली असायची. एकेदिवशी तिने त्याचे 'भाई भाई' मधील 'कदर जाने ना' हे गाणे ऐकले आणि ती इतकी भारावून गेली की तिने त्याला इतक्या लांबून फोनकरून ते सांगितले. ते ऐकून त्यानेही तिला नाराज केले नाही. त्यानेही फोनवरून ते गाणे तिला आणि तिच्या मैत्रिणींना ऐकवले.

तलत मेहमूदही मदन मोहनचे कलागुण जाणून होता. तोही मदनसाबना लखनौच्या दिवसांपासून ओळखत होता. मदन मोहनने खास त्याच्यासाठी चाली दिलेल्या गाण्यांमुळेच त्याला किंग ऑफ गझल्स (गझल सम्राट) म्हणून मान्यता प्राप्त झाली होती. त्याने चाली लावलेली गाणी तलतने गायली तर ती नक्कीच रसिकांच्या हृदयाला भिडलीच पाहिजेत असे समीकरण होते.

काही काळ मदन मोहन यांनी सी. रामचंद्र यांच्या हाताखाली उमेदवारी केली आहे. या दिग्गज संगीतकाराचे मदन मोहन बद्दलचे मत जाणून घ्यायचंय ना? "त्याने चाल दिलेले प्रत्येक गाणे अप्रतिम होते. परंतु तो गझलच चांगला करतो असा लोकांत गैरसमज होता." दादरा आणि ठुमरी यांचा दिलखुलास वापर असलेली 'दस्तक' मधील त्याची कामगिरी पाहता ह्या संगीतकाराचा अफाट

पल्ला पाहून रसिक अचंब्यात पडले! पुढे त्याने इतर प्रकारची गाणीही केली. लता ही त्याची आवडती गायिका होती आणि त्याने तिला उदारहस्ते आपली गाणी दिली हे जरी खरे असले तरीही तलत, आशा, मन्नाडे, रफी इ. सोबतची त्याची कामगिरीही वाखाणण्याजोगी आहे.

नव्या पिढीतील संगीतकारांना मदन मोहन यांच्या विस्मयकारी कामगिरीची नोंद घ्यावीच लागेल. ह्याचे कारण म्हणजे अवीट गोडीच्या गाण्यांची लांबलचक यादी त्याच्या पाठीशी असूनही त्याने संगीत दिलेल्या चित्रपटांना मात्र यशाने चकवा दिला. रुपेरी महोत्सव साजरा झालाय असे त्याचे चित्रपट दोन हातांच्या बोटार मोजण्याइतपतही झाले नाहीत. गीतकार राजिंदर किशन हे दक्षिणेकडील एव्हीएम आणि इतर काही संस्था यांचे व्यवस्थापक होते. त्यांनी ह्याला 'भाई भाई' दिला. हा चित्रपट रुपेरी महोत्सव नक्कीच साजरी करणार ह्याची त्यांना खात्री होती. परंतु एव्हीएमचे निर्माता आणि चित्रपटाचे वितरक कपूरचंद ह्यांचे भांडण झाले. परिणाम म्हणून १९ आठवड्यांनंतर 'भाई भाई' हा चित्रपट रॉकसी थिएटर मधून काढण्यात आला.

पण इतकी अविस्मरणीय गाणी असूनही चित्रपटात यश मिळत नाही असे का व्हावे? याचे आश्चर्यच वाटते. त्याची संगीताची कारकीर्द ऐन भरांत असताना अर्थातच टीव्ही आला नव्हता पण उत्तम गाणे आवर्जून ऐकणारे रसिक श्रोते नक्कीच होते. त्यामुळे कॅसेटस्, रेकॉर्डस् इ. चा खप नक्कीच असेल, तसेच रेडिओवर देखील 'आवडत्या गाण्यांत' ती नक्कीच सादर झाली असणार. आणि तरीही काय झाले असेल की इतक्या सुंदर गाण्यांचा समावेश असलेले चित्रपट पडावे? की त्यांची गाणी अतिशय चांगली असूनही चित्रपट सुमार असल्यामुळे ते चालले नाहीत! ही शक्यताही नाकारता येत नाही.

(क्रमशः)

- माणक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून.)

NOTE: Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least.

'Yesterday's Melodies Today's Memories' is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand's second book was Musical Moments From Hindi Films, celebrating 75 years of sound (and music) in Hindi Films. The author has also recently written another music book called Romancing The Song, which traces the history and changing face of lyrics in Hindi Cinema, right from 1931 till now.

To buy the books, or otherwise write to the author, his email address is manekpremchand@gmail.com